

УДК 94:329.73(477.8):394.2(=161.2)«1940/1950»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-1-2>

Лілія ГРИНИК,
orcid.org/0000-0002-4077-0128
аспірантка кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) lilia_hrnyuk@ukr.net

СВЯТКУВАННЯ ТА СІМЕЙНА ОБРЯДОВІСТЬ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ ПРИКАРПАТТЯ 1940–1950-Х РОКІВ

У статті подається цілісна характеристика релігійних і націоналістичних святкувань на Прикарпатті в умовах підпільної боротьби, а також з'ясовується місце й роль сімейної обрядовості в контексті визвольних змагань у 1940–1950-х років. Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості, об'єктивності й логічності. Використовуються загальнонаукові методи: аналіз, порівняння й узагальнення, а також залучені методи критики джерел. Наукова новизна полягає в тому, що феномен святкування та сімейної обрядовості вперше комплексно висвітлюється крізь призму національно-визвольних змагань на Прикарпатті. На основі маловідомих і невідомих архівних матеріалів доведено, що практики святкування під час національно-визвольних змагань були одним зі способів зняття постійного стресу, відволікання від військових справ чи можливістю «повернутися» в дитинство. Разом із цим святкування розглядалися керівним складом ОУН та УПА не як можливість веселощів, а як спосіб підвищення згуртованості вояків. У таких умовах змінюється режим повсякденності, у якому виявляються важливі способи поведінки, що у звичайний час досить легко вдається приховувати. Підкреслена й виховна функція святочних націоналістичних зібрань, які мали на меті не лише сформувати в патріотичному дусі лави членства, а цілий народ зокрема. Релігійні свята, у свою чергу, розглядалися як чинник консолідації українських націоналістів з місцевим населенням і були ще однією можливістю відчутти звичайне життя в умовах суворой дійсності. Щодо сімейної обрядовості, яка пов'язана з біологічним циклом життя людини: народження (хрестини), одруження (весілля) та смерті (похорон), то яскраво простежуємо свідчення того, що підпілля було частиною всього українського суспільства з усіма його характерними ознаками.

Ключові слова: ОУН та УПА, свято, Різдво, Великдень, колядки, національні святкування, похорон.

Lilia HRYNYK,
orcid.org/0000-0002-4077-0128
Graduate student at the Department of History of Ukraine
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) lilia_hrnyuk@ukr.net

CELEBRATION AND FAMILY RITUALS IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL LIBERATION COMPETITIONS OF PRYKARPATTIA IN 1940–1950S.

The article presents a holistic description of religious and nationalist celebrations in the Carpathians in the conditions of underground struggle, and also clarifies the place and role of family rituals in the context of liberation struggles in 1940–1950s. The research methodology is based on the principles of historicism, scientificity, objectivity and logic. General scientific methods are used: analysis, comparison and generalization, as well as methods of critique of sources. The scientific novelty is that for the first time the phenomenon of celebration and family rituals is comprehensively covered through the prism of national liberation struggles in Prykarpattia. Based on little-known and unknown archival materials, it has been proven that the practice of celebrating during national liberation struggles was one of the ways to relieve constant stress, distraction from military affairs or the opportunity to “return” to childhood. At the same time, the celebrations were seen by the leadership not as an opportunity for fun, but as a way to increase the cohesion of the soldiers. In such conditions, the mode of everyday life changes, in which important ways of behavior which are usually quite easy to hide, are found. The educational function of festive nationalist gatherings has been also emphasized, which aimed not only to form the ranks of membership in the patriotic spirit, but the whole nation in particular. Religious holidays, in turn, were seen as a factor in consolidating Ukrainian nationalists with the local population and were another opportunity to experience ordinary life in the harsh reality. As for family rituals: birth of children (baptism), marriage (wedding) and death (funeral), we can clearly see evidence that the underground is part of the whole Ukrainian society with all its characteristics.

Key words: the OUN and UPA, holiday, Christmas, Easter, carols, national celebrations, funeral.

Постановка проблеми. Тенденції до вивчення історії крізь призму загальних політичних подій чи діяльності великих діячів дедалі більше вшукують і змінюються на висвітлення історичних процесів з боку реалій повсякдення, характеристики діяльності малих спільнот суспільства чи дослідження специфіки окремих регіонів. Святкування як важливий елемент повсякдення українців протягом усього їхнього життя, а отже, історії, не був відсутній і під час національно-визвольних змагань. Тому наукове опрацювання таких практик дасть змогу цілісно уявити культуру, традиції, звичаї не лише українських націоналістів, а й загалом усього населення Прикарпаття, оскільки вояки, перебуваючи в надскладних та екстремальних умовах, так старалися зберегти й відтворити відчуття звичайного для них життя.

Аналіз досліджень. Загальні відомості щодо проведення вільного від військових дій часу знаходимо в дослідженнях О. Пагірі (Пагіря, 2012), В. Ільницького (Ільницький, 2012, 2015–2018) і Г. Стародубець (Стародубець, 2008). Частково описує складник сімейної обрядовості М. Гавришко (Гавришко, 2015). Регіональний аспект (Закерзоння) повсякденних практик національно-визвольних змагань висвітлює В. Прокопов (Прокопов, 2019). Відомості щодо різного роду святкувань на Прикарпатті містяться у виданні «Літопис УПА» (Штендера, 1978; 1992).

Мета статті охоплює цілісну характеристику релігійних і націоналістичних святкувань на Прикарпатті в умовах підпільної боротьби, а також з'ясування місця сімейної обрядовості в контексті визвольних змагань у 1940–1950-х рр.

Виклад основного матеріалу. Боротьба українських націоналістів з радянською окупаційною владою передбачала різні методи та форми боротьби. Проте не останнє місце серед них займала пропагандистська робота серед населення, яка мала вияв через поширення закликів, листівок чи навіть організацію заходів щодо збереження української культури й національної пам'яті. Разом із цим вояки, перебуваючи в підпіллі, старалися підтримувати всі звичаї і традиції, розглядаючи це як прояв української ідентичності.

Очевидно, в умовах війни, тотальної конспірації організація та відтворення усіх святкувань було завданням не з простих. У цьому плані варто говорити про тісну співпрацю підпільників з місцевим населенням, яке в різний спосіб долучалося до їх реалізації. Згадуючи тогочасну дійсність, відзначають: «У лісі ми проводили свята так само, як люди по селах. Тільки Служба Божа

була не в церкві, а на поляні» (Мицик, 2016: 62). Залежно від поставленої мети святкувань необхідно такі заходи розділити на дві групи: релігійні та націоналістичні.

Релігійні святкування

Керівництво ОУН та УПА розуміло, що духовне збагачення народу, а разом із ним учасників національно-визвольних змагань є головною передумовою створення Української держави, а спільні релігійні переконання – консолідуючим чинником (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 2. Арк. 70). Тому на цій основі активно видавалися інструктивні матеріали щодо спільного відзначення релігійних свят. Найбільш поширені, деталізовані й обов'язкові були інструкції щодо відзначення Різдва та Великодня як основних празників християнської церкви. Поодинокі трапляються відомості щодо відзначення Зелених свят чи вшанування окремих святих. Зрозуміло, що в умовах війни, пріоритет стояв на військових справах, які брали верх у випадку наступу ворога.

Різдвяні свята

*«І кров заграла боєм молода –
Христос родився! – в борах заgrimіло.*

*До сіл з мечем летіла коляда –
І правді гімн співала зброя сміла».*

(Штендера, 1978: 188)

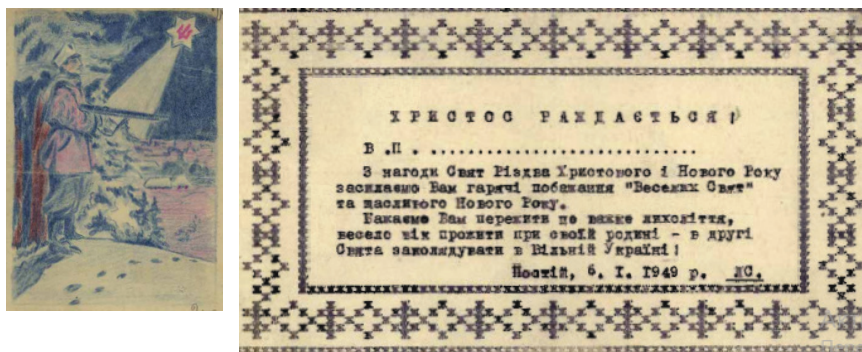
Важливим періодом життя підпілля був Різдвяний час. З поширених указівок дізнаємося, що в кожній станиці мала обов'язково організовуватися Свята вечір. Однак через масові арешти, які проводила радянська влада, заборонялося проводити гучні забави, а тим більше вживати алкоголь. Серед підпілля поширювали гасла «Свята святкувати без алкоголю». Заохочували до проведення імпрез націоналістично-революційного характеру, на яких мала відбуватися популяризація революційного руху (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 28. Арк. 33).

На Святий вечір готували вушка, вареники та бабульки, а також кутю, борщ, капустяні пироги, кашу з грушками, голубці, квасоллю, гриби, горох і пампушки (АЦДВР. Ф. 9. Т. 43). Окрім традиційних різдвяних страв, невід'ємним атрибутом святкувань залишалися колядки, щоправда, дещо інтерпретовані на повстанський лад. За своїм змістом вони були швидше не релігійні, як найбільш поширений варіант сьогодні, а побутові. Їх завдання полягало в тому, щоб висвітлити реалії визвольних змагань. Так, наприклад, усім відомі «Добрий вечір Тобі», «Дивная новина», «Витай Ісусе» виконувалися вояками на Прикарпатті відповідно «Гей, вставайте, браття», «Бій гремить за волю» та «Вставай народе» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 398. Т. 19.

Арк. 3). Замінені слова були й у повторі колядки «Небо і Земля». Перший приспів виконували як зазвичай: «Ангели співають ...», а другий переробили: «Христос родився, Бог воплотився, Бог правди й любові, зірве всі окови, зішле свободу нашому народу. Зітре голову Іроду» (у підпіллі всі розуміли, хто такий Ірод) (Мицик, 2016: 142).

З приємними спогадами пригадують 6 січня 1945 року стрільці сотні «Сурма». Раділи пере-

дусім з тої причини, що дочекалися традиційного свята для українського народу, що зможуть сісти до спільної вечері. Приємною несподіванкою була для них наявність святкових харчів, а також білого хліба та муки, що в горах було поодиноким явищем. Кожен із присутніх чистив, латав чи зашивав одяг. Під час вечері, яка швидко «зникала», усі колядували (Штендера, 1992: 244).

(ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 42. Арк. 249, 250)

Великдень

З великим трепетом і цікавістю вояки й командування чекали свято Христового Воскресіння (Штендера, 1992: 99). На Великдень організовувалися сходи, на яких виголошували звіт, після того відбувалася молитва, а тоді сідали до святкового столу, кому бракувало місця, розташовувався на землі (Штендера, 1978: 84).

Перший підпільний Великдень у Чорному лісі (1944) викликав серед вояків неабияке поштовхання. Веліся масові роботи з підготовки, навіть споруджували капличку, у якій мала відправлятися святкова польова Служба Божа. Активно працювали куховарки, бо повинні були забезпечити на свята кращу їжу, аніж зазвичай. У вечірній час стрільці приводили себе «до ладу»: стри-

гли волосся, голилися, переодягалися (Штендера, 1978: 33). У переддень Великодня 1946 року вояки майстрували довгий стіл, який накривали смерековим і яловим гіллям, а поверх брезентом. У день святкування стіл був заставлений свяченим: яйцями, сиром, маслом, ковбасою, шинкою, паскою та іншими святковими ласощами, які отримали від населення навколишніх сіл. Дяк, який був серед вояків, «своїм гарним мелодійним голосом зразу тихо, а потім голосніше затягував «Христос воскрес-сс...», ми підхопили і Чорним лісом понеслася воскресна пісня» (Штендера, 1978: 84–85). У відповідь на таке привітання гукали: «Воскресне Україна! Вовіки воскресне!» Після цього ділилися яйцями та бажали один одному веселого Христового Воскресіння (Штендера, 1992: 103).

(ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 42. Арк. 229, 234, 236)

Зелені свята

Святкування на Прикарпатті підпілники проводили разом із місцевим населенням. У цей час після сніданку та швидкого вмивання українські вояки організували в селі Недільна марширування чотирма колонами з піснею на устах. Після цього відвідали могилу загиблих вояків 1943–1944 років. Упорядкування цих місць зазвичай проводило місцеве населення. Так, у 1945 році могилу, на якій був березовий хрест, прикрасили майовими гілками та шуваром. Свято розпочав командир Я. Вітовський, який закликав вшанувати загиблих героїв-в хвилиною мовчання, опісля виголосив доповідь про значення визвольних змагань політвиховник Тактичного відтинку 24 «Маківка» УПА. Усі присутні мали змогу також почути декілька декламацій і разом заспівати «Ще не вмерла України» (Штендера, 1992: 113–114).

Таким чином, можемо твердити, що повноцінні традиційні святкування в підпіллі були радше винятком, оскільки більшовики, розуміючи любов українців до святкувань, старалися скористатися цим та організували в цей час облави (Штендера, 1992: 103). Так, наприклад, під час морозяних Різдвяних свят 1945 року в селі Рибне, біля Чорного Лісу, був поранений «Різун», а цілий відділ, холодний і голодний, перебував у лісі (Мірчук, 1991: 63).

Цього ж року більшовицька навала не дозволила спокійно відсвяткувати Різдво сотні «Сурма», вже о 6:30 – алярм, а до пізнього вечора тривали бої. Вояки ще довго після цього лазили лісами, щоб допомогти пораненим (Штендера, 1992: 244–246). Під час Святої Вечері відбулася зустріч вояків з більшовиками в селі Угольному на Стрийщині, проте, лише роззброївши їх, не стріляючи та не вбиваючи в таке велике свято, повернулися до святкувань (Штендера, 1992: 104–105).

Йорданські святкування в боях із більшовиками пройшли в 1946 році неподалік Сколе (Мірчук, 1991: 65).

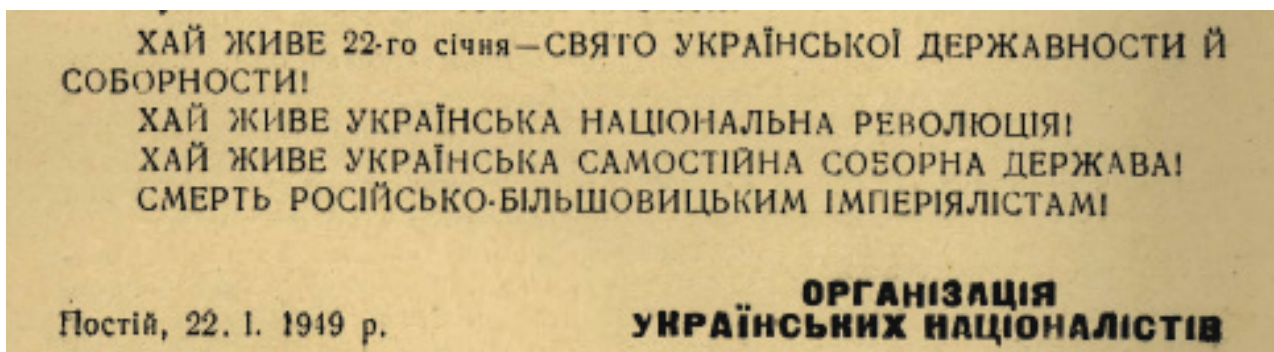
Націоналістичні святкування

Виховання патріотизму в місцевого населення та поширення його серед учасників підпілля було не менш важливим завданням. Його реалізація, окрім проведення відповідних вишколів, відбувалася шляхом організації імпрез націоналістичного характеру. Поширення української історії, ознайомлення з її визначними особистостями, вшанування пам'яті – ключові завдання таких зібрань. Підтвердження їх важливості бачимо з досить великої кількості пам'ятних дат і ретельної підготовки до них.

Календар націоналістичних святкувань

Дата	Подія
22 січня	Роковини Акта Самостійності України
29 січня	Пам'ять героїв Крут
23 травня	Свято Героїв
30 червня	Проголошення самостійності Української держави
31 серпня	День Української зброї (Свято боротьби)
14 жовтня	День створення УПА
1 листопада	День пам'яті за борцями, що загинули 1 листопада 1918 р.

Одразу після Різдвяних свят українські вояки готувалися до патріотичних святкувань. У новому році їх розпочинали з відзначення *роковин Акта проголошення Самостійності України*, що припадало на 22 січня, і вшанування пам'яті Героїв, що загинули *в бою під Крутами* (29 січня). Програма святкувань була короткою та передбачала виголошення декалогу, заспівування маршу українських націоналістів, декламацію віршів, виголошення тематичного реферату й на закінчення – «Ще не вмерла України» (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 224).

(ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 239)

Свято Героїв відзначалося щорічно 23 травня. Ця подія була приурочена смерті Провідника ОУН – Євгена Коновальця. Інструкції, що поширювалися на Прикарпатті у 1940-х роках, наголошували на важливості цього дня та закликали членів УПА подбати про те, щоб цей день був святковим. Відповідно, потрібно було провести широку пропаганду серед населення. Із цією метою поширювалася велика кількість святкових листівок (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 38–52). Окрім того, заборонялося виконання будь-якої роботи, домівки напередодні рекомендували прибрати, а всі установи прикрасити синьо-жовтими прапорами, перев'язані чорною стрічкою (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 13, 25, 26).

Залежно від місця проведення святкувань варто було забезпечити відповідні декорації. Якщо дійство відбувалося під відкритим небом (десь у лісі), обов'язковою була організація святкового кутка, який розташовувався між двома деревами, а на них, відповідно, портрети Є. Коновальця, С. Бандери й інших провідників української нації. Якщо давали змогу умови проведення святкувань, рекомендували запалювати смолоскипи. У разі проведення святкування в приміщеннях оформлення було зробити простіше. Зазвичай декорувалася головна стіна, на якій висів килим, вишиті рушники, портрети Героїв, Тризуб, квіти тощо. Під портретами розташовувався стіл, укритий вишитою скатертиною (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 20).

Відзначання пам'яті українських борців розпочиналося ще ввечері 22 травня закритими святковими сходами, які передбачали відкриття сходин, двохвилинне мовчання для вшанування пам'яті Героїв, оголошення наказу Провідника та коротку промову. За часом вони тривали не більше ніж 30 хвилин. Уже 23 травня програма святкування поділялася на дві частини:

1. Закриті сходи членства і юнацтва.

2. Святкові зібрання в присутності місцевого населення.

Програма передбачала зібрання біля могил вояків, відправлення святкової Літургії, концертну програму. Як правило, такі святкування розпочиналися ввечері (приблизно 20:30) під церковні дзвони (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 11–12, 18).

Під час відзначення на Прикарпатті (Чорний ліс) був жалобний день. Не було чути ані веселої пісні, ані жартів. Після полудня всі вояки вирушили на площу поблизу Вовчанецької лінії. Саме там була облаштована могила з високим березовим хрестом, на якому майорів вінець, сплетений із квітів. Навколо могили, на всіх чотирьох кутах, стояла стійка. Розпочала вшанування «Пісня»: «Я, Дух одвічної стихії...», виступали й інші керівники. На завершення пролунало: «Ще не вмерла», а тоді відбувся розхід. Біля могили вояки ще довго співали революційні пісні, а пізніше – у таборі біля ватри (Штендера, 1978: 211–216).

(ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 41, 42, 44).

Свято проголошення самостійності Української держави припадало на 30 червня. Цілком очевидно, що також було націлене на відзначення в широкому загалі, оскільки мало на меті зближити український народ з ОУН та УПА. Закриті

святкові сходи, що організовувалися для членів підпілля, концертна програма для населення, збірка на бойовий фонд – мали знайти своє відображення у звітах (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 53).

(ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 95, 101)

«День Української зброї» (Свято боротьби) відзначали 31 серпня, приурочене визволенню Києва від більшовицьких загарбників у 1919 році. Як і всі націоналістичні свята, проходило у два етапи. Перший – внутрішньоорганізаційне святкування в межах підпілля: тут передбачалася доповідь про значення й роль такого святкування, виголошували декалог, підсумовували роботу за рік. Зазвичай участь брали всі члени, якщо це не порушувало вимог конспірації. Рекомендувалося цю частину святкування проводити на закритих квартирах або ж у польових умовах. Найкращим часом проведення вважався вечір. Другий етап – це зовнішнє святкування з громадським загалом, яке поділялося на дві частини: політичну та мистецьку. Відкривалося воно традиційно виконан-

ням Гімну України, а далі – ознайомчі реферати щодо такої події. Форма проведення залишалася довільною, однак рекомендували концертний формат. Час зібрання обмежувався в часі – до 1,5 години. Окрім того, у день святкування проводили збірку на бойовий фонд і запальовали ватру (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 113).

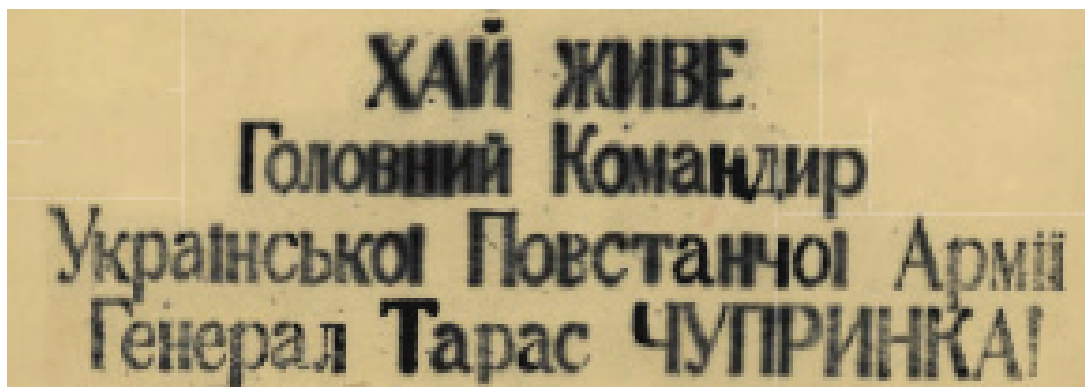
Важливим елементом залишалася відправа святкової Літургії. Особливістю було облаштування в приміщенні церкви могили невідомого воїна. Над нею мав майоріти синьо-жовтий і революційний стяг, а також надпис: «Здобудеш Українську Державу, або загинеш у боротьбі за неї». Священиків, у свою чергу, закликали виголошувати проповіді в дусі перемоги визвольних змагань (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 114).

(ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46. Арк. 176, 179)

14 жовтня – День створення Української повстанської армії та велике козацьке свято Покрови. Із цієї нагоди командир «Чорного лісу» видав наказ організувати зранку сходуни зі звітом, привітанням і виголошенням «Декалогу». Окрім того, двохвилинним мовчанням ушанувати пам'ять про всіх загиблих вояків УПА й учасників збройного підпілля, що загинули в 1942–1947 роках, обов'язково згадавши «Савура» та «Роберта». Закінчити свято варто

було наспівуванням: «Зродились ми ...», і «Маршем УПА-Захід» (Штендера, 1978: 111–112). У переддень свята наказували упорядкувати всі повстанчі могили та прикрасити їх вінками, поставити пам'ятні хрести чи висадити дуби на місцях, де полягли українські вояки. Закликалося провести ідентифікацію загиблих, збір пісень, оповідань чи споминів, що висвітлюють героїку УПА (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 61. Арк. 137).

(ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 61. Арк. 219)

Свято 1-го листопада. Святкування в українському підпіллі, на території Станіславщини, розпочиналося з Богослужіння, після чого відправлялася панахида в пам'ять за борців України, що загинули 1 листопада 1918 року. Обов'язково в кожній станиці організовувалися святкові сходуни всіх членів, щоправда, жіноча сітка проводила ще окремі. Розроблялася чітка програма сходуни, яка передбачала такі моменти: 1. Декалог. 2. Хвилину мовчання. 3. Промови. 4. Декламації. 5. Довідку про події 1-го листопада 1918 року. 6. Молитву українського націоналіста. 7. Національний гімн.

Окрім того, святкову програму для населення розробляла суспільно-політична референтура. Організовувалися відповідні місця для їх проведення святкування, зазвичай у лісних масивах. Програма передбачала історичні довідки про події листопада 1918 року, декламації, пісні. Місцеве населення підтримувало такі заходи, залежно від населеного пункту явка цивільних була від 1000 і більше. Разом із цим проводилася збірка на бойовий фонд. Так, наприклад, у селі Ямниця Тисменицького району Станіславської області вдалося зібрати 14 000 крб, а в селі Тисмениця цього ж району – 9 700 крб (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 81. Арк. 239).

(ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 46, арк. 223, 223а, 223б)

Місцеве населення активно долучалося до відзначення націоналістичних свят, що проявлялося через утримання від роботи, святкове вбрання, а також відвідування Богослужінь. Усюди панував піднесений настрій, однак утримувалися від демонстративних виступів чи коментарів, побоюючись подальших можливих репресій. Сільське населення було більш обізнане в цьому плані й навіть самостійно організовувало вшанування тих чи інших героїв. Були випадки, коли селяни самі розшукували підпільників, щоб дізнатися, коли і як буде проходити святкування (с. Фелиценталь Славського р-ну, 30 червня). Про таку ж ситуацію не можна говорити в містах, де більшовицький елемент був у більших масштабах. Тут місцеве населення було деінформоване, тому про святкування завжди потрібно було повідомляти (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 372. Т. 51. Арк. 136–137).

Сімейна обрядовість

Значення обрядів для формування й утвердження національної самосвідомості нашого народу відоме всім. Будучи невід'ємною частиною повсякденного життя, вони розглядаються і як засіб збереження української ідентичності. У часі боротьби з окупаційним режимом складно, а зрештою, небезпечно було дотримуватися їх у повному обсязі. Проте основний сенс і сакральний зміст у підпільних умовах збереглися. Таким чином, можемо говорити про три основні обряди сімейної обрядовості, що пов'язані з біологічним циклом буття людини: народження (хрестини), одруження (шлюб, весілля) і смерть (похорон).

Народження дітей та одруження – факти, які не одразу асоціюються з війною, однак мали місце під час національно-визвольних змагань. Ставлячись із настою до сімейного життя в підпіллі, вище командування розуміло цінність родини для держави та підростаючого покоління зокрема. Наголошувалося на необхідності повноцінних сімей (батько, мати, діти) та забороні мішаних шлюбів (ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 6. Арк. 7).

Створення сім'ї в підпіллі ототожнювалося з розконспірацією. Однак відомі досить численні випадки одруження (Гриник, 2021: 215–216) чи спільного проживання чоловіків і жінок. Так, наприклад, разом проживали в криївці 28-річний Орест та його 18-річна наречена Юстина з Богородчан, яка була на п'ятому місяці вагітності (Мицик, 2016: 141). Процес укладання церковного шлюбу міг відбуватися виключно за мирних умов. Детально описує цей процес під час допиту Федір Вишиватий – батько Анастасії Вишиватой («Калина»), що поєднала своє життя в підпіллі з Григорієм Гамкалом. Прийняття цер-

ковного шлюбу відбувалося в лісі за участі священика, що був у сотні УПА. Усе проходило так: у лісі стояв стіл, на якому були релігійні книги та хрест, а після прочитання молитви нареченим одягнули обручальні обручки (АУСБУ ЛО. Спр. 38108. Арк. 114). Спостерігаємо таку тенденцію, що шлюб брали переважно керівний склад ОУН та УПА, а щодо народження дітей – відбувалося поза межами відділів.

Більш поширеним явищем, яке одразу спадає на думку, коли чуємо слово «війна», є **смерть**, а разом із нею обряди поховання.

*Шуми гордо, чорноліський вітре, шуми та неси (...)
сумну звістку про день 7 червня 1947 року (...).*

*Передай останній Його привіт та розкажи,
що Михайло Хмель («Всеволод») – не живе.*

(АЦДВР. Ф. 9. Т. 49. Арк. 34)

Переслідуючи мету побудови Української держави, вояки свідомо ішли на небезпеку. Порятунком військових побратимів, надання допомоги пораненим, участь у боях – усе це розглядалося як найвищий закон, попри пряму можливість втрати життя (АЦДВР. Ф. 9. Т. 49. Арк. 29). За будь-яких можливих обставин українські вояки намагалися забрати та поховати належним чином тіла загиблих вояків («... відступаючи, повстанці забрали трьох убитих своїх дорогих друзів, між ними ройового Тараса» (АЦДВР. Ф. 9. Т. 49. Арк. 23), тим більше вшанувати належним чином пам'ять про них («... до мене дійшла вістка – Михась (...) загинув в бою з більшовиками. Перед його світлою пам'яттю клонять голови його бойові друзі – українські повстанці») (АЦДВР. Ф. 9. Т. 49. Арк. 29–30).

За сприятливих умов похоронні обряди загиблих вояків могли відбуватися в селах, що розташовувалися неподалік місця бою. Так, наприклад, у селі Зелене похорон загиблих воїнів відбувався на місцевому цвинтарі. Увесь процес був дуже величавий і зворушливий. Місцеві майстри вирізьбили домовини та прийшли віддати шану. Люди, одягнені в національний одяг, сходилися з усіх навколишніх сіл (було близько 2000 осіб). Прощалися зі своїми друзями й понад п'ять сотень повстанців. Місцеві священики служили панахиду та виголошували промови в націоналістичному дусі. «Цвинтар у селі Зелене зросивсь сльозами присутніх та постановою боронити правду, за яку полягли Воїни УПА» (Ріпечкий, 1992: 281). При активних бойових діях такі почесті організувати було неможливо, тому могили виростали посеред лісів чи полів: «... упавших – вістуна «Непорадного» та старшого стрільця «Гору» – товариші-повстанці

похоронили на тому місці, де вони зложили свої буйні голови за Волю України» (АЦДВР. Ф. 9. Т. 49. Арк. 43).

Висновки. Практики святкування під час національно-визвольних змагань були одним зі способів зняття постійного стресу, відволікання від військових справ чи можливістю «повернутися» в дитинство. Разом із цим святкування розглядалися керівним складом не як можливість веселощів, а як спосіб підвищення згуртованості вояків. У таких умовах змінюється режим повсякденності, у якому виявляються важливі способи пове-

дінки, що у звичайний час досить легко вдається приховувати.

Важливо підкреслити й виховну функцію святих націоналістичних зібрань, які мали на меті сформувати в патріотичному дусі не лише лави членства, а цілий народ зокрема. Релігійні свята, у свою чергу, були ще однією можливістю відчувати звичайне життя та зблизитися з місцевим населенням. Щодо сімейної обрядовості, то яскраво простежуємо свідчення того, що підпілля є частиною всього українського суспільства з усіма його характерними рисами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів управління Служби безпеки України у Львівській області. Спр. 38108.
2. Архів центру досліджень визвольного руху (далі – АЦДВР). Ф 9. Т. 43 : Зимою в бункері. Справа про спогади командира УПА Степана Стебельського «Хріна».
3. АЦДВР. Ф 9. Т. 49 : Періодичні видання УПА «Чорний Ліс». Ч. 3–4. Березень–квітень, 1948.
4. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). Ф. 13. Спр. 376. Т. 2.
5. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 6.
6. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 28.
7. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 46.
8. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 61.
9. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 376. Т. 81.
10. ГДА СБУ. Ф. 13. Спр. 398. Т. 19.
11. Гавришко М. Заборонене кохання: фактичні дружини учасників підпілля ОУН та УПА у 1940–1950-х рр. *Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремального насильства*. 2015. С. 123–141.
12. Гриник Л. Жінка – об’єкт насильства в українському підпіллі: правда чи міф? *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Історія»* : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2021. Випуск 7/49. С. 206–225.
13. Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945–1954) : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2016. 696 с.
14. Ільницький В. Основні форми співпраці українського визвольного руху з різними соціальними групами населення у Карпатському краї ОУН. *Східноєвропейський історичний вісник*, 2. Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 64–70.
15. Ільницький В. Особливості облаштування побуту в умовах підпілля Карпатського краю ОУН (1945 – 1954) (за матеріалами Галузевого державного архіву Служби безпеки України). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ: Міленіум, 2015. № 3. С. 34–39.
16. Ільницький В. Провід ОУН Карпатського краю. Торонто–Львів: Видавництво “Літопис УПА”, 2012. 128 с.
17. Літопис Української повстанської армії. Торонто – Львів : Літопис УПА, 1978. Т. 3 : «Чорний Ліс» видання Команди Станіславівського Тактичного Відтинка УПА. Кн. 1 / за ред. П.Й. Потічний. 272 с.
18. Літопис Української повстанської армії. Торонто – Львів : Літопис УПА, 1992. Т. 19 : Група УПА «Говерля». Кн. 2 : Споми́ни, статті та видання історично-мемуарного характеру / за ред. Є. Штендера. 357 с.
19. Мірчук П. Українська Повстанська Армія 1942–1952. Львів : Просвіта, 1991. 440 с.
20. Стародубець Г. М. Генеза українського повстанського запілля : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 338 с.
21. УПА: спогади, документи / за ред. Ю. Мицик. Київ : ПП «Фоліант», 2016. 540 с.
22. Пагіря О. Повсякденне життя вояків УПА крізь призму усної історії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Історія»*. 2012. Вип. 111. С. 41–43.
23. Прокопов В. Ю. Повсякденне життя членів ОУН та вояків УПА на Закерзонні (1943–1947) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Дніпровський нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпро, 2019. 262 с.
24. Ilnytskyi V., Kantor N. Reprisals of the Soviet administration against families of insurgents in Karpatskyi kraj of the OUN (1945 – 1954). *Східноєвропейський історичний вісник*, 7. Дрогобич: Видавничий дім “Гельветика”, 2018. Вип. 7. С. 173–180.

REFERENCES

1. Arkhiv upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Lvivskii oblasti (dali – AUSBU LO) [Archive of the Security Service of Ukraine in Lviv region] [in Ukrainian]. Spr. 38108.
2. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (dali – HDASBU) [Sectoral state archive of the Security Service of Ukraine]. F. 13. Spr. 376. T. 2.

3. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 6.
4. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 28.
5. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 46.
6. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 61.
7. HDA SBU. F. 13. Spr. 376. T. 81.
8. HDA SBU. F. 13. Spr. 398. T. 19.
9. Havryshko M. Zaboronene kokhannia: faktychni druzhyny uchashnykiv pidpillia OUN ta UPA u 1940–1950-kh rokiv [Forbidden love: the actual wives of members of the OUN and UPA underground in the 1940s and 1950s]. *Zhinky Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy u Druhii svitovii viini: henderna spetsyfika dosvidu v chasy ekstremalnoho nasylstva – Women of Central and Eastern Europe in the Second World War: Gender Specifics of Experience in Times of Extreme Violence*. 2015. S. 123–141 [in Ukrainian].
10. Hrynyk L. Zhinka – ob'ekt nasylstva v ukrainskomu pidpilli: pravda chy mif? [Woman – object of violence in the Ukrainian underground: truth or myth?]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 7/49, 2021. S. 206–225. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.7/49.234419> [in Ukrainian].
11. Ilnytskyi V. *Karpatskyi kraj OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945–1954) [The OUN Carpathian region in Ukrainian liberation movement (1945–1954)]*. Drohobych: Posvit, 2016, 696 s. [in Ukrainian].
12. Ilnytskyi V. Osnovni formy spivpratsi ukrainskoho vyzvolnoho rukhu z riznymi sotsialnymi hrupamy naseleennia u Karpatskomu kraii OUN [Basic forms of co-operation of the Ukrainian liberation movement with various social groups of population in the Carpathian territory of the OUN]. *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*, 2. Drohobych: Posvit, 2017. Pp. 64–70. [in Ukrainian].
13. Ilnytskyi V. Osoblyvosti oblashtuvannia pobutu v umovakh pidpillia Karpatskoho kraiu OUN (1945 – 1954) (za materialamy Haluzevoho derzhavnogo arkhivu Sluzhby bezpeky Ukrainy) [Equipment features in the OUN Carpathians region underground (1945 – 1954) (based on the Branch State Archive of the Ukraine Security Service)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*. Kyiv: Milenium, 2015. № 3. Pp. 34–39. [in Ukrainian].
14. Ilnytskyi V. Provid OUN Karpatskoho kraiu [Leadership of the OUN in Karpats'kyi Krai]. Toronto–Lviv: Vydavnytstvo “Litopys UPA”, 2012. 128 s. [in Ukrainian].
15. Ilnytskyi V., Kantor N. Reprisals of the Soviet administration against families of insurgents in Karpatskyi kraj of the OUN (1945 – 1954). *Skhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk*, 7. Drohobych: Vydavnychiy dim “Helvetyka”, 2018. Pp. 173–180. [in English].
16. Mirchuk P. *Ukrainska Povstanska Armiia 1942–1952 [Ukrainian Insurgent Army 1942–1952]*. Lviv, 1991, 440 s. [in Ukrainian].
17. Mytsyk Yu. et al. (Comps.). *UPA: spohady, dokumenty [UPA: memories, documents]*. Kyiv, 2016, 540 s. [in Ukrainian].
18. Pahiria O. Povsiakdenne zhyttia voiakiv UPA kriz pryzmu usnoi istorii [Everyday life of UPA soldiers through the prism of oral history]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istoriiia – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. History*, 111. 2012. S. 41–43 [in Ukrainian].
19. Periodychni vydannia UPA «Chorny Lis.» – Ch. 3–4. – Berezen-kviten, 1948 [Periodicals of the UPA «Black Forest». – Part 3–4. – March–April, 1948]. *Arkhiv tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu – Archive of the Center for Initial Motion Research*, f. 9. t. 49 [in Ukrainian].
20. Prokopov V. Povsiakdenne zhyttia chleniv OUN ta voiakiv UPA na Zakerzonni (1943–1947) [Everyday life of OUN members and UPA soldiers in Zakerzon (1943–1947)]. Dnipro, 2019. S. 262 [in Ukrainian].
21. Shtendera Ye. (Red.). Chorny Lis: vydannia komandy Stanislavskoho taktychnoho vidtynka UPA, 1947–1950 roky [Black Forest: published by the Stanislavsky Tactical Division of the Ukrainian Insurgent Army, 1947–1950] (Vol. 1). Toronto – Lviv: *Litopys UPA*. («Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army»; vol. 3), 1978. S. 272 [in Ukrainian].
22. Shtendera Ye. (Red.). Karpatska hrupa UPA «Hoverlia» [Carpathian group of the UPA «Hoverla»] (Vol. 2). Toronto – Lviv: *Litopys UPA*. («Chronicle of the Ukrainian Insurgent Army»; vol. 19), 1992. S. 357 [in Ukrainian].
23. Starodubets H. *Heneza ukrainskoho povstanskoho zapillia [The genesis of the Ukrainian insurgent stronghold]*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2008. S. 338 [in Ukrainian].
24. Zymoiu v bunker. Sprava pro spohady komandyra UPA Stepana Stebelskoho «Khrina» [In winter in the bunker. The case of the memories of the UPA commander Stepan Stebelsky «Khrin»]. *Arkhiv tsentru doslidzhen vyzvolnoho rukhu – Archive of the Center for Initial Motion Research*, f. 9. t. 43, 117 s. [in Ukrainian].